

קהלת משלי שיר השירים

בשיעור שעבר עברנו על המדרש המסיים את הפתיחה למדרש שיר השירים. עמדנו על משמעות השיר כמשל והתעכבנו על ההבחנה בין הבנת הנמשל לבין הבנת המשל וכלשון המדרש טעמו של משל.

על היחס בין שלושת הספרים

1. שיר השירים רבה (וילנא) פרשה א

ג' ספרים כתב משלי וקהלת שיר השירים

אי זה מהן כתב תחלה

ר' חייא רבה ורבי יונתן רבי חייא רבה אמר משלי כתב תהלה ואח"כ שיר השירים ואח"כ קהלת ומייתי לה מהאי קרא וידבר ג' אלפים משל, משל זה ספר משלי, ויהי שירו חמשה ואלף זה שיר השירים, וקהלת בסוף אמר,

מתנייתא דרבי חייא רבה פליגא על הדין שמעתא,

מתנייתא אמרה שלשתן כתב כאחת ושמעתא אמרה כל חד וחד בפני עצמו,

תני רבי חייא רבה רק לעת זקנת שלמה שרתה עליו רוח"ק ואמר ג' ספרים משלי וקהלת ושיר השירים,

ר' יונתן אמר שה"ש כתב תחלה ואח"כ משלי ואח"כ קהלת ומייתי לה ר' יונתן מדרך ארץ כשאדם נער אומר דברי זמר, הגדיל אומר דברי משלות, הזקין אומר דברי הבלים, ר' ינאי חמוי דר' אמי אמר הכל מודים שקהלת בסוף אמרה.

- כמה דעות יש לסדר הכתיבה?

- מה פשר המחלוקת האם אמרן כאחת או כל אחד בפני עצמו?

מה היחס בין המחלוקת על מתי שלמה אמרן לבין המחלוקת באבות:

6. משנה מסכת אבות פרק דמשה כ

אלישע בן אבויה אומר הלומד ילד למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר מחוק

רבי יוסי ברבי יהודה איש כפר הבבלי אומר הלומד מן הקטנים למה הוא דומה לאוכל ענבים ושותה יין מגתו והלומד מן הזקנים למה הוא דומה לאוכל ענבים בשולות ושותה יין רבי אומר אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו יש קנקן חדש מלא ישן וישן שאפילו חדש אין בו:

ר' עובדיה מברטנורא מסכת אבות פרק דמשה כ

על נייר חדש - שהוא מתקיים. כך גירסת הילדות אינה משתכחת:

ענבים קהות - שלא נתבשלו כל צרכן ומקהות את השינים. כך חכמת הילד לא נתיישרה כל צרכה ואין דבריו מתקבלים ומתישבים על הלב:

יין מגתו - ששמרו מעורבים בתוכו. כך חכמת הילד תערובת ספיקות יש בה:

רבי אומר אל תסתכל בקנקן - רבי פליג אדרבי יוסי בר' יהודה, ואמר כי כמו שיש קנקן חדש מלא יין ישן כך יש ילד שטעמו כטעם זקנים, ויש זקנים פחותים במעלת החכמה מן הילדים:

מה דעתה של לאה גולדברג

7. שירי סוף הדרך

מילים: לאה גולדברג

הדרך יפה עד מאוד - אמר הנער

הדרך קשה עד מאוד - אמר העלם

הדרך ארכה עד מאוד - אמר הגבר

ישב הזקן לנוח בצד הדרך

הקתדרה לערכי היהדות ע"ש בלשנר

צובעה השקיעה שיבתו בפז ואודם
הדשא מבהיק לרגליו בטל הערב
ציפור אחרונה של יום מעליו מזמרת
התזכור מה יפתה, מה קשתה, מה ארכה הדרך

אמרת יום רודף יום ולילה - לילה
הנה ימים באים בלבך אמרת
ותראה ערבים ובקרים פוקדים חלונך
ותאמר הלא אין חדש תחת השמש

והנה אתה בא בימים, זקנת ושבת
ימיך ספורים ויקר מניינים שבעתיים
ותדע כל יום אחרון תחת השמש
ותדע חדש כל יום תחת השמש

אמרת יום רודף יום ולילה - לילה
הנה ימים באים בלבך אמרת
ותראה ערבים ובקרים פוקדים חלונך
ותאמר הלא אין חדש תחת השמש

הדרך יפה עד מאוד - אמר הנער
הדרך קשה עד מאוד - אמר העלם
הדרך ארכה עד מאוד - אמר הגבר
ישב הזקן לנוח בצד הדרך.

הרשב"ץ מביא משלים רבים להבדל בין חכמת זקן לילד

8. מגן אבות לרשב"ץ על אבות פרק ד

והלמד תורה כשהוא זקן דומה למי שכותב בדיו על נייר מחוק שכיון שנכתב בו פעם אחת ונמחק, הכתב הבא אחריו אינו מתקיים, כן הלמד בעת הזקנה אינו מתקיים ומשתכח. ובספר מבחר הפנינים [שער החכמה עמ' ז] משלו בזה משל אחר, הלמד תורה ילד למה הוא דומה, כפתוח על האבן, והלמד תורה זקן, דומה כפתוח על החול. ויותר יש לדמות לפי דעתי לפתוח על השעוה, כי הטעם בקיום הלימוד בילדות הוא, כי הדברים ששומע האדם הם נרשמים במוחו, וכשהמוח נוטה ליושב הוא מתקיים לימודו, וכשנוטה ללחות אינו מתקיים. והילד, מוחו נוטה ליושב יותר מהזקן, כי הילד מוחו חם, והזקן מוחו לך, כי לחולשת עיכולו הוא נוטה ללחות, על כן אמרו כי הזקנה היא אם השכחה. ועוד, כי הילד מקבל הדברים בשמחה, כי אין לו דאגה מענייני העולם ועדיין לא נתמלא מוחו מספורי הזמן, על כן מתקיים בו כל מה ששומע, וימי הזקן, הם ימי הרעה והדאגה כי הולך האדם אל בית עולמו, ומוחו מלא מספורי הזמן ואינו מקבל מה ששומע, כי אם קבלה לפי שעה ועוזבו לאלתר. ודבר זה נראה הוא לעין.

וכבר דברנו בזה בחלק שלישי מזה הספר. וכן אמרו [אבד"ן נו"א פכ"ג ד"ה הוא היה אומר], רשב"ג אומר, הלמד תורה ילד, דומה לבחור שנשא בתולה, הוא הגון לה והיא הגונה לו, והלמד תורה זקן, דומה לזקן שנשא בתולה, הוא אינו הגון לה והיא אינה הגונה לו. וכן הוא אומר, 'כחצים ביד גבור כן בני הנעורים' [תהלים כז ד], רבי נהוראי אומר, הלמד תורה בילדותו למה הוא דומה, לעגלה שכבשה כשהיא קטנה, שנאמר 'ואפרים עגלה מלומדה אוהבתי לדוש' [הושע י יא]. והלמד תורה בזקנותו למה הוא דומה, לפרה שכבשה זקנה, שנאמר 'כי כפרה כפרה סוררה סרר ישראל' [הושע ד טז]. ר' אלעזר בן עקיבא אומר, הלמד תורה בילדותו, דומה לאשה

שהיא לשה בחמין, והלמד תורה בזקנותו, דומה לאשה שלשה

בצונן. רבי שמעון בן אלעזר אומר, הלמד תורה בילדותו למה הוא דומה, לרופא שהביאו לו מכה, יש לו איזמל לחתכה, ויש לו סממנין לרפאותה. והלמד תורה בזקנותו למה הוא דומה, לרופא שהביאו לו מכה, יש לו איזמל לחתכה ואין לו סממנין לרפאותה. אף כך דברי תורה יהו מעויינין לך זה מזה, יהו מצויינין לך זה מזה, שנאמר 'קשרם על אצבעותיך' [משלי ז ג]. והאזהרה הזאת היא, שלא יאמר אדם לכשאפנה בימי הזקנה אשנה, שאפילו יפנה וישנה לא יתקיים בו לימוד, וכשישאלוהו, ישים יד לפה, ואוי לה לאותה בושה. ולא מנע זה האיש הזקן מללמוד, כי בכל זמן הוא טוב הלימוד, אלא שהוא יותר טוב לילד, ויש טוב יותר מטוב. וכבר שאל זקן אחד לחכם אחד, אני שלא למדתי בילדותי יהיה גנאי לי שאלמד בזקנותי? אמר לו, אם הסכלות הוא גנאי לך, התלמוד אינו גנות. 'ואל יאמר הזקן, הן אני עץ יבש' [ע"פ ישעיה נו ג] ומה יועיל לי לימודי ואני משכחו, מכל מקום יש לו שכר לימוד. משל, לשוכר שנתן לפועלים טרסקל נקוב למלאת בו מים בשכר, הטיפש אומר, מה אני יגע לריק? ישב לו בטל והפסיד שכרו. הפקח אומר, ומה לי אם לא אמלא אותו, הרי שכר אני נוטל בין כך ובין כך. כן הזקן, אעפ"י שהוא שוכח, הקב"ה קובע לו שכר על לימודו, כן אמרו במדרש חזית [שיהש"ר פרשה ה פסקה יא ד"ה ר' יוחנן].

9. עוד על היחס בין הספרים

עיינו בפסוקי הסיום של כל ספר והשוו את המסקנה. מה תכלית האדם. מהם יחסי האדם והא-ל?
שיר השירים – המסר הכללי, הפרק האחרון והפסוק האחרון.

קהלת סוף פרק יב

משלי סוף פרק לא, פרק ל א – ו, לא א – ט

10. נמשיך ונשווה את תפיסת המדרש לתפיסת לאה גולדברג – קיראו את השירים בדף המצורף:

א. דמות המשורר הזקן – כיצד משוחח שיר זה עם שלמה המלך? לו היתה צריכה לאה גולדברג לומר מה כתב באיזה גיל – מה היתה עונה?

ב. בשירים מבית הקפה – התמקדו באוריה הכללית ובעיקר בשיר הרביעי הוא שיר הסיום.

10. מתוך: לאה גולדברג מדברת עם קהלת, או: חכמת הציפור המזמרת/מזור לאה/ על הפרק כתב עת לתנ"ך בבתי ספר כלליים גליון 19

שירי סוף הדרך מתארים שני תהליכי השתנות העוברים על הגיבור. התהליך הראשון התרחש "בדרך", ובה הפך שלמה מהנער שחיבר את שיר השירים לקהלת. התהליך השני התרחש "בצד הדרך", ובו איבד הזקן בזה אחר זה את כל מאפייניו של קהלת.

כשהלך האיש בדרך הוא עבר שלוש תחנות. התחנה הראשונה הייתה בנעוריו, אז אמר שהדרך יפה עד מאוד (שלמה כמחברו של שיר השירים). התחנה השנייה הייתה בימי עלומיו, אז אמר שהדרך קשה עד מאוד (שלמה כמחברו של משלי). והתחנה האחרונה הייתה בימי בגרותו, אז אמר שהדרך ארוכה עד מאוד (שלמה כמחברו של ספר קהלת). כשאמר האיש שהדרך ארוכה עד מאוד, לא היו עוד לדרך בעיניו לא משמעות ולא תוכן ונשארה רק העובדה הטכנית של קיומה. את דרכו הוא התחיל ביופי וסיים בלא כלום – "הבל הבלים אמר קהלת הבל הבל" (א' 2 וראו גם י"ב 8). כנגד שלוש התחנות שבדרך מופיעות שלוש תחנות בצד הדרך, ואלו הן: הזיכרון ("התזכר?" סוף השיר הראשון), הידיעה ("ותדע [...] ותדע", סוף השיר השני) והתפילה (השיר השלישי).

ראשיתו של התהליך בצד הדרך בשלושה גדולה. כשישב הזקן לנוח בצד הדרך, נעשה לו נס והוא נעשה דומה לגיבור הצעיר של שיר השירים. הרעיה בשיר השירים תיארה את אהובה "צח ואדום דגול מרובה. ראשו כתם צפ" שיר השירים ה, 10-11 'המשוררת תיארה את הזקן כמי שהשקיעה צובעת את שיבתו" **פז ואדם**. "כמו גיבורו של שיר השירים ש"ירד לגנו לערוגות הבשם" (ו' 2), כך הזקן יושב לו ו"הדשא מבהיק לרגליו בטל-הערב". הזקן שהתחיל את דרכו בצד הדרך מקביל לנער שאמר שהדרך יפה עד מאוד (שלמה של שיר השירים). שניהם התחילו את המסע מן היופי העצום. אך כגודל הדמיון כן גודל ההבדל ביניהם. הנער אמר על הדרך שהיא יפה עד מאוד, ואילו הזקן אינו אומר דבר. הוא חי את היופי. וזה ההבדל העקרוני בין שלמה-קהלת לבין הזקן: שלמה-קהלת **דיבר** על העולם והזקן חי אותו....

שירי סוף הדרך בוחנים שתי חלופות לנורמות חיים: הנורמה של קהלת כפי שהיא מובעת בספר הנושא את שמו והנורמה של המשוררת. לאה גולדברג דוחה מכול וכול את תפיסת עולמו של קהלת, והיא עושה כן בעדינות רבה, בחסד וברחמים. באגדה שהיא טוותה בשיר, היא מופיעה בדמות הציפור המזמרת הגואלת את קהלת מעולמו הספקני והקודר

לאה גולדברג העידה על עצמה שידעה בע"פ את קוהלת ואת שיר השירים.
רבים משיריה הם היפוך לקוהלת.

היא מזהה את עצמה עם הציפור – היא המשורר
שה"ש וקוהלת הפוכים מכמה בחינות:

- א. שירה מול דברי סיכום והתבוננות
- ב. אהבה מול יראה - את האלוקים ירא
- ג. כמיהה למטרה ברורה ושאיפה להשיג (בקשיו ולא מצאתיו) מול החיים כמטרה
לכעצמה. הדרך עוצרת ואפשר לשבת לצידה.
- ד. הדמיון הוא גם בפסוקי סיום של פתיחת פה ודיבור.

השוו את סיומי הספרים:

קהלת פרק יב

(יב) ויתר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגעת בשר:

(יג) סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם:

(יד) כי את כל מעשה האלהים יבא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע:

משלי פרק ל ה - ו

כל אמרת אלוה צרופה מגן הוא לחסים בו: אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת:

משלי פרק לא ל - לא

שקר החן והבל היפי אשה יראת יקוק היא תתהלל: תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה:

סיום משלי הוא אלוהים כמגן ומתוך פשט קוהלת ודאי שמדובר בזקן – נקודת המבט שלו היא
ניסיון חיים. כמו בן יש ביטויים מפורשים:

קהלת פרק יא

(ח) כי אם שנים הרבה יחיה האדם בכלם ישמח ויזכר את ימי החשך כי הרבה יהיו כל שבא הבל:

(ט) שמח בחור בילדותו ויטיב לבדו לבד בימי בחורותו ויחלף בדרכי לבדו ובמראי עיניו ודע כי על כל

אלה יביאך האלהים במשפט:

(י) והסר פעם מלבדו והעבר רעה מבשרך כי הילדות והשחרות הבל:

קהלת פרק יב

(א) וזכר את בוראך בימי בחורתך עד אשר לא יבאו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי

בהם חפץ: